EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

dr. Hodula Máté

A SZÁNDÉKOSSÁG ÉS GONDATLANSÁG ELHATÁROLÁSÁNAK ÚJABB KÉRDÉSEI

A bűnösség interdiszciplináris vizsgálata

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Témavezető:
Dr. habil. Ambrus István

Budapest, 2026. 06. 15.

Budapest

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

A kérdést a recens szakirodalom és az elmúlt három évtized szakirodalmának és gyakorlatának feldolgozásával kezdtem, de hamar elhatároztam, hogy nem ez lesz a dolgozat témája – ezt nálam sokkal jelentősebb szerzők megtették már, jelen dolgozat pedig redundánssá vált volna. Mind a szándékosság, mind a gondatlanság témakörét kiemelkedő szerzők fejtették ki örök érvényű monográfiájukban. Viski László 1959-es mérvadó könyve[1] a szándékosság kérdéskörét helyezte új alapokra, Békés Imre 1974-es munkájában[2] a gondatlanság dogmatikai alapjait fektette le, a két fogalom fejlődését pedig a kortárs munkák is részletesen elemzik.[3] A módszertan során (melyet külön fejezet részletesen bemutat a kutatás végén) figyelemmel voltam arra, hogy korábbi szerzőkhöz képest lényegesen tágabb és hozzáférhetőbb nemzetközi jogirodalom áll rendelkezésre, így a kutatás fókuszában jelentős hangsúlyt fektettem a nemzetközi szakirodalomra is.

Elsőként az elkövető tudatának tény- és jogkérdés szempontjából tett megkülönböztetését vizsgáltam, majd a szándékosság és gondatlanság elhatárolásának nehézségeit mutatja be számos jogeseten keresztül, részletesen is feldolgozva a „Radovic Dusán-ügy”-ként elhíresült esetet. Ennek során bemutattam a közelmúlt releváns elhatárolásait a bírói gyakorlatban, mely során szemléltettem az elhatárolás nehézségeit, jellemzően az életellenes bűncselekmények kapcsán.

Következő kérdésként az angolszász szakirodalomban a mens rea fogalmának megfeleltethetőségét vizsgáltam a hazai absztrakt tényállás szubjektív elemei és a bűnösségfogalom tükrében. Ennek oka, hogy a vizsgált három kérdéskört (a cselekmények akaratlagosságát, az ignorantia non excusat érv alkalmazhatóságát és mesterséges intelligencia kérdését) elemző külföldi munkák jellemzően ezen elemen keresztül közelítik meg. Ugyanakkor ha a problémákra a hazai dogmatikára rávetítve kíséreljük megválaszolni, elengedhetetlen a fogalmak mögötti jelentéstartalom vizsgálata is.

A kérdés ilyen részletezettségű feldolgozása elengedhetetlen ahhoz, hogy a számos, a kérdéseket angolszász jogi fogalmakkal megközelítő elemzésből értékelhető következtetést

[1] Viski László: Szándékosság és Társadalomra veszélyesség, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959
[2] Békés Imre: A gondatlanság a büntetőjogban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974
[3] ld. pl. Mészáros Ádám: A bűncselekmény fogalmának alapkérdései, OKRI, Budapest, 2020

vonhassunk le a hazai jogrendszerre. A mens rea fogalmából fakadó szemlélet más megvilágításba helyez egyes problémafelvetéseket, pl. a mesterséges intelligencia kapcsán az elvárhatóságot előtérbe helyező jogrendszerek vonatkozásában külön problémát jelent, hogy amennyiben még az alkotók sem képesek megérteni a rendszer működését, milyen előreláthatóság várható el a felhasználó részéről.[4] Ugyanakkor a fogalom részletes feldolgozásával látható, hogy az angolszász jellegű problémafelvetések miként fordíthatók le a hazai kontinentális gondolkodásra.

Amint arra Bassiouni is rámutatott „[m]inden rendszerben [a bűncselekmény szubjektív elemei] törvényi feltételezéseken vagy vélelmeken alapulnak, amelyek közül a legfontosabbak: az akarat szabadsága, a szellemi képesség és a jog ismerete."[5] így a kutatás további részében ezen törvényi vélelmek mögött fekvő okokra, valamint az ezen vélelmekkel kapcsolatos recens vizsgálatokra helyeztem a hangsúlyt.

Az emberi tudat kérdésköre kezdetektől számos, a (büntető)jogon túli kérdést eredményezte– a jogi vizsgálatokon belül maradva a „miért büntetünk?" a büntető jogtudomány mellett a jogelmélet egyik központi kérdése is. Amint Hart is kifejtette, nem egy univerzális válasz adható erre a kérdésre, hanem többféle elvet összefoglalva juthatunk el ehhez. Ilyen kérdések pl. a „Mi igazolja a büntetés általános gyakorlatát?", a „Kit kell büntetni?".[6] Erre tekintettel első vizsgálati kérdésnek az akaratszabadság kérdéskörét tekintettem. Ugyan ezen kérdéskörre a korábbi jelentős dogmatikai szerzők is rendszerint utaltak (pl. Nagy Ferenc is hivatkozik azon német álláspontra, hogy „a döntő kérdés a büntetőjog szempontjából nem úgy hangzik, hogy valóban létezik-e akaratszabadság, hanem az a döntő, hogy a társadalomban erről milyen elképzelés az uralkodó és milyen világkép alapján élnek benne az emberek"[7]), ha e tekintetben jelentős természettudományos előrelépés történik, az a társadalom felfogását is megváltoztathatja.

A társadalmak egyre fejlettebbé válásával az emberi életeket szabályozó (és a közelmúlt évszázadokig jellemzően túlnyomórészt a büntetőjog által szankcionált) rendszer is egyre

[4] Giannini, Alice, Kwik, Jonathan: Negligence Failures and Negligence Fixes. A Comparative Analysis of Criminal Regulation of AI and Autonomous Vehicles. Crim Law Forum 34, 43–85, 2023. 53. o.

[5] *„But in all systems it is predicated on a number of legal assumptions or presumptions, most notably: freedom of will, mental capacity and knowledge of the law"* - Bassiouni, Cherif M.: Crimes Against Humanity in International Criminal Law, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1992. 359. o.

[6] Hart, Herbert L. A.: Punishment and Responsibility – Essays in the philosophy of law, Second ed. Oxford University Press, 2008, Oxford, 3. o.

[7] Nagy Ferenc: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, (48) 1-20. pp. 183-195., 1996, 190. o.

komplexebbé vált. Ezen problémára pedig reflektáltak is a fejlett jogrendszerek. Már a római jogban is a jog nem tudására hivatkozhattak egyes csoportok tagjai, így pl. a minorok, katonák[8], nők és rusticusok[9]. Ezen hivatkozás azonban nem minden esetben állhatott meg, ugyanis ha a cselekmény tiltott voltára az erkölcsi érzület figyelmeztet (delicta iuris naturalis), a jogban való tévedés sem mentesített.[10] Természetesen ez a fajta gendernormatív és osztályszemléletű elkülönítés már meghaladottá vált, de szükséges kitérni, hogy a jog nem tudása mint tudatállapoti kérdés rendszerint felmerült az egyes elemzésekben. A hazai szerzők is rendszerint vizsgálták ezen kérdéskört, arra részletes választ adva. Viski László megfogalmazásában „minden elmélet, amely a társadalomra veszélyesség tudatát megkívánja a szándékossághoz, a próbát ott állja ki, amidőn választ ad arra a kérdésre, hogy milyen hatást tulajdonít a társadalomra veszélyességben való tévedésnek."[11]

Végül pedig a technológia fejlődése jelent olyan új kihívásokat, amelyekre a jogalkotásnak reagálnia kell, ehhez pedig elengedhetetlen áttekinteni, hogy milyen kérdések merülhetnek fel a bűncselekmények elkövetése során kialakult tudatállapot kapcsán, amennyiben azt közvetlenül nem emberi cselekvő, de a külvilág számára önnön döntést hozó mesterséges intelligencia hozza meg.

Tekintettel azonban arra, hogy ezen kérdéskörök vizsgálatához elengedhetetlennek tartottam a nemzetközi (angolszász szakirodalomra összpontosító) kitekintést, vizsgálandó kérdés volt a mens rea megfelteltethetősége a hazai dogmatikai fogalmak tekintetében. A vizsgálat során összpontosítottam a nemzetközi büntetőjog alapú összehasonlításra az ICC statútuma viszonylatában, valamint elmeztem az angolszász büntetjog egyes tényállásait és általános részi kérdéseit is. Összességében a mens rea jelentéstartalma álláspontom szerint legközelebb a tényállás alanyi oldalának feleltethető meg az általánosan elfogadott rendszerben. A mens rea fogalmát a bűnösséggel azonosító kijelentésekkel kapcsolatosan osztom Nagy Ferenc azon álláspontját, miszerint az angolszász felfogás nem a bűnösségként, hanem a helyett tekint a bűnös tudatra.[12] A mens rea ugyanakkor nem teljesen azonos a bűnösséggel, annál egyrészt

[8] katonák esetében az öröklési jog tartalmazott engedékenyebb szabályokat a jogszabályokban való tévedés kapcsán; Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és institúciói, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013, 604. o.
[9] ibid. 479. o., 228. o.; ld. továbbá Cass, A. Robert: Ignorance of Law: A Maxim Redefined, 17 Wm. & Mary L. Rev. 671 (1976)
[10] Viski, 1959, 169. o.
[11] ibid. 168. o.
[12] Nagy Ferenc, 1996, 191. o.

szűkebb (ha a hazai bűnösség részének tekintjük pl. az életkort), egyrészt pedig tágabb fogalom is (pl. a culpability) fogalmán keresztül.

Ezen kihívásokat a büntetőjog tudománya korábbi művelői is észlelték (a mesterséges intelligencián kívül), és megállapításaik a büntetőjog dogmatika keretén belül értelmezhetővé tették a kérdést, és a gyakorlat szempontjából is megfelelő válaszokat szolgáltattak. Noha az idegtudományok jelentős fejlődésen mentek keresztül (mely feltehetően eltörpül a kutatások várható léptékéhez képest), és a jogi környezet is egyre összetettebbé válik, a meglévő keretrendszer akár a kérdés részletes áttekintése nélkül is megfelelő alapja lehet ezen büntetőjogi kérdéseknek. Hasonlóan, a mesterséges intelligenciával kapcsolatos bűncselekmények jelentős része megválaszolható a hatályos dogmatika szerint. Ezen válaszok ugyanakkor feltehetően nem lesznek koherensek, és az ítélkezési gyakorlatban is jelentős eltérések veszélye áll fenn, ha az ítélkezési gyakorlat a hazai, korlátozott precedensrendszer[13] fogódzói nélkül nem támaszkodhat a jogtudományra.

Jelen kutatásnak vállaltan nem volt célja átfogó, a bűnösség új dogmatikai alapjait lefektető de lege ferenda alkotása. A dolgozattal kívántam bemutatni a bűnösség hazai dogmatikában kiforrott keretrendszere szempontjából releváns körülményeket és a kortárs indiszciplináris kérdéseket, mely kérdésekre pontos és alapos válasz csak valamennyi érintett tudományterület képviselőinek bevonásával adható.

A fentiekhez azonban szükséges a meglévő dogmatika részletes ismerete és vizsgálata; álláspontom szerint a jelenlegi felelősségi alakzatok és tényállások jórészt megfelelő alappal szolgálhatnak – ezekhez azonban zárszóként idézem Nagy Ferenc közel egy évtizedes, de még mindig teljes mértékben releváns intelmeit: „[a] büntetőjog tudományos művelését hátráltatja továbbá az alapkutatások elhanyagolása, elmaradása. Hosszú évtizedek alatt sem születtek színvonalas átfogó feldolgozások például a szándékosság, a gondatlanság, a tévedés tana, a stádiumtan, az egység-többség tana körében. […] Örvendetes lenne, ha a vázolt negatív tendenciák a közeli jövőben változnának.”[14] Őszintén remélem, hogy jelen kutatást Nagy Ferenc ezen negatív tendenciák ellen ható munkának tekintené.

[13] Gellér Balázs – Ambrus István: A magyar büntetőjog általános tanai I., Második, javított és hatályosított kiadás, ELTE Eötvös Kiadó, 2019. , 124-125. o.

[14] Nagy Ferenc, 2015, 333. o. – fontosnak tartom megjegyezni, hogy a közelmúltban számos, a fent hivatkozott témakörben is jelentős tudományos művek jelentek meg – ld. pl. Ambrus István: Egység és Halmazat – Régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék (2014), mely munka alapjául szolgáló PhD dolgozat mentora maga Nagy Ferenc volt. További jelentős, a bűncselekmény tanával foglalkozó, jelen kutatásban is idézett, Mészáros Ádám 2020-ban megjelent monográfiája, valamint pl. a tévedés körében újabban Gubis Philip írásai: *A Kúria felülvizsgálati*

II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása, a feldolgozás módszerei

A kutatás során elsőként nagyobb hangsúlyt helyeztem a filozófiai munkák olvasására. A szándékosság kapcsán a szabad akarat kérdésköre rendkívüli mennyiségű, jogi és a jogon túl mutató tudományterület évezredek alatt összegyűlt szakirodalma foglalkozott. A kutatási időszak első felében az interdiszciplináris témakörök feldolgozása mellett döntöttem. A szakirodalmak feldolgozása során pedig egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy mennyi irányba is ágaznak el a vonatkozó kérdések, egy kidolgozása számtalan újat nyitva meg. Amint azt a Fleck-Gajduschek szerzőpáros megfogalmazta Empirikus kutatás a jogban c. munkájában, „a nem beavatkozó kvalitatív, diszkurzív módszerek tipikus formája a tartalomelemzés, amely gyakran kerül bevetésre az empirikus jogtudományi kutatásokban, hiszen a jogrendszer működése nagyrészt az írásbeliségen alapul."[15] A kutatás során – a fenti kutatási eszközök jellegéből adódóan – a nem beavatkozó kvantitatív vizsgálati eszközök domináltak a módszertani eszközök között, azok közül is kiemelkedően a korábbi szakirodalmak feldolgozása során. A témában elérhető szakirodalom mennyisége rohamosan növekedett és növekszik, így a kortárs munkák közül a választás során hagyatkoztam a témavezetőm és – az interdiszciplináris szakirodalmi művek során – más, hasonló kutatási témában dolgozó személyek (pl. Czabán Samu, a Jog- és Társadalomelméleti Tanszék szabad akarat témakörét kutató és pszichológiai végzettséggel is rendelkező doktorandusza) ajánlásaira, valamint ezen munkákban hivatkozott forrásanyagra is.

Az egyes kérdések mederben tartása során irányadónak tekintettem Mészáros Ádám „A jog eredetének és a büntetés jogának egyes filozófiai alapkérdései" című tanulmányában megfogalmazott rendezőelvet: „[m]inden egyes irányzat áttekintését - a dolgozat kereteit is figyelembe véve - nem tűzöm célul, és nem is vállalkozom mindene egyes, a témával foglalkozó filozófus eredményeinek bemutatására, hanem a két ellentétes álláspont lényegét néhány, általam kiemelkedőnek, meghatározónak tekintett gondolkodó nézetének a figyelembevételéve,

végzése a társadalomra veszélyességben való tévedésről. Jogesetek Magyarázata, 2020/3–4. 21-28.; *A büntetőjogi tévedés nevesített eseteiről.* In Nagy Marianna (szerk.): *Válogatott tanulmányok. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos diákköreinek a XXXIV. OTDK-ra nevezett dolgozataiból.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019. 93-102.

[15] Fleck Zoltán – Gajduschek György: Empirikus kutatás a jogban (in: A Jog Tudománya, szerk: Jakab András, Menyhárd Attila), HVG-ORAC, 2015, Budapest, 101-131. o., 127. o.

részletesebb elemzésével igyekszem bemutatni. Ezt követően vázolok fel egy hipotézist arra nézve, hogy mely elvre kellene a büntetőjogi felelősség alapjait építeni"[16]

Az akaratszabadság vizsgálata során a fentiektől annyiban tértem el, hogy részletesen kortárs filozófusok munkáit szemléltettem, a választás szempontja pedig tanulmányuk publikálásának helye (pl. Oxford Handbook of Free Will) és a témával foglalkozó más személyek ajánlásai voltak. Az akaratszabadság kérdésének vizsgálata során szintén figyelembe vettem más tudományterületek meghatározó eredményeit, szintén nem törekedve a legjelentősebb kutatási eredmények bemutatására. A témából fakadóan a részletes bemutatás egy kutatócsoport együttműködését és egy teljes kötetet igényelne, amelyre jelenleg nincs lehetőség, így az interdiszciplináris részek vizsgálatánál törekedtem arra, hogy a teljes, végső dolgozat méreteiben ne az interdiszciplináris rész legyen a leghangsúlyosabb, amely elnyomná a mélyebb dogmatikai elemzést a tényálláson belül a szándékosság és a gondatlanság elhatárolásának vizsgálata, illetve a szándékosság elemzése kapcsán.

A digitalizáció kapcsán kiemelendő, hogy a témavezetőm, Ambrus István habilitált egyetemi docens a kérdéskör egyik elismert hazai szakértője, aki számos cikket és könyvet publikált már a témában, így a kutatás irányának pontos behatárolásában és a vizsgálandó kérdésekben számos esetben személyesen fordulhattam hozzá segítségért. Ide tartozott az egyre bővülő mennyiségű szakirodalom közül a források kiválasztása, valamint a kutatás egyes részeinek folyamatos figyelemmel követése és indokolt esetben azok kiegészítése is.

Az önvezető járművekkel kapcsolatos, már az ODTK dolgozatomban is kidolgozott rész alapjait ezen elemhez felhasználtam, mivel a jogirodalomban is ez a leggyakrabban hivatkozott példa, valamint a gyakorlatban is ez a terület kapja a legtöbb figyelmet. Ehhez továbbra is követtem az egyes hivatkozott ügyeket és jogalkotási megfontolásokat is, az kutatásomat számos alkalommal frissítve, valamint a frissített verziót angol nyelven is megjelentetve.

A kutatás második felében már konkrétabb, a gyakorlatban is megjelenő jogkérdésekkel foglalkoztam, azaz a szándékosság helyével, a tényállás törvényi és tudományos fogalmán belül elfoglalt helyével és ezek közelmúltbeli változásaival. Ennek során végig szem előtt tartottam az kiadott általános részi tankönyvekben és a tanszék oktatói más munkáiban kidolgozott is megjelent „ELTE iskola" álláspontjának elemzéséhez és vizsgálatához, amely során kiemelt figyelmet fordítottam Gellér Balázs tanszékvezető úr és Ambrus István közösen kiadott „A

[16] Mészáros Ádám: A jog eredetének és a büntetés jogának egyes filozófiai alapkérdései, De iurisprudencia et iure publico, I. évfolyam, 1-2. szám, 2007. 24. o.

bűncselekmény tudományos fogalmának újragondolása és az absztrakt tényállás új értelmezése" c. munkájára[17].

Az elkövetői tudattartalom vizsgálata első lépéseként elemeztem, hogy ténykérdésként vagy jogkérdésként tekint-e rá a hazai bírói gyakorlat. Ennek oka a gyakorlatorientált megközelítésen túl, hogy amennyiben kizárólag ténykérdésként merülne fel, úgy módszertani szempontból is aggályos lett volna a bírói gyakorlat vizsgálata, lévén a kutatás nem bizonyítási kérdésként közelíti meg a vizsgált témát.

Ezt követően áttekintettem a szándékosság és gondatlanság fogalmának történeti fejlődését, ehhez nem beavatkozó kvantitatív vizsgálati eszközként számos szakirodalmi munkát dolgoztam fel. A történeti áttekintésről szóló fejezetrész a végső munkában nem kapott helyet, mivel a kérdés – akár áttekintő jelleggel történő – vizsgálata is egy olyan terjedelmű fejezetet eredményezett, amely a fókuszvesztés kockázatával járt volna, és legjobb igyekezetem ellenére sem érte volna el (vagy akár csak közelítette volna meg) a témában író más szerzők munkáit (utalva pl. Mészáros Ádám 2020-as monográfiájára)[18]. Ehelyett a hatályos bírói gyakorlat rövid áttekintése mellett döntöttem, mivel ez megfelelőbb vizsgálati alapot jelentett a későbbi fejezetek gyakorlati megközelítése miatt is.

A kutatás során a hazai szakirodalom felhasználása mellett a továbbiakban is számos angol forrás felhasználása mellett döntöttem, amely hazai szempontból való alkalmazhatóságára tekintettel részletesen elemeztem a mens rea fogalmi körét, amely vizsgálati pontnak végül külön fejezetet is szenteltem.

A dolgozat, valamint a fejezetek zárásában – a téma jellegéből is adódóan – nem volt tervemben átfogó de lege ferenda jellegű javaslatok megfogalmazása vagy a szándékosság-gondatlanság fogalompár radikális újraértelmezése, amely elhatározáshoz végig tartottam is magam. A vizsgált kérdéskör lényeges elemeit a gyakorlat alakítja, amit nem feltétlenül lehetne (vagy kellene) részletesen kodifikálni. A szándékosság és gondatlanság fogalompár fejlődésének és modern helyzetének bemutatása után azonban a dolgozat zárásában adódna lehetőség az esetleges aggályok és ellentmondások levonására, így figyelembe veendő szemléletváltás megfogalmazására is.

[17] Gellér Balázs - Ambrus István: A bűncselekmény tudományos fogalmának újragondolása és az absztrakt tényállás új értelmezése. In: Haladás és ellenállás. 2021, ELTE Eötvös József Kiadó, Budapest

[18] Mészáros Ádám: A bűncselekmény fogalmának alapkérdései, OKRI, Budapest, 2020

Az elkészült dolgozat – átfogó jellegéből adódóan – alkalmas lehet egy részletesebb monográfia alapjául, valamint különös részi tényállásokra összpontosított további kutatások kiindulópontjaként is szolgálhat. Ilyen kapcsolódó, tervezett témakör pl. a közlekedési bűncselekmények, mely utóbbi tényállások közötti legmarkánsabb elhatárolási ponthoz jelentene erős alapot a dolgozat. Emellett – saját különösrészi érdeklődési körömet is figyelembe véve – szintén ide tartozhatnak a jellemzően bűnszervezetben elkövetett vagyon és közbizalom elleni bűncselekmények – utóbbiak gyakorlatában szinte kivétel nélkül található elkövetők jellemzően szándékosság hiányára alapított védekezése.

Összességében remélem, hogy az elmúlt hat évemet alapjaiban meghatározó tervezett kutatási tevékenységet sikeresen megvalósítottam és elértem azon célt, hogy kutatásom eredménye hozzájárul az ELTE iskola büntető anyagi jogi tudományának bővüléséhez, valamint a Tanszék mint tudományos műhely fejlődéséhez is.

A kutatás megvalósításához ezúton is köszönettel tartozom Ambrus Istvánnak a folyamatos és részletes segítségért, Gellér Balázs tanszékvezető úrnak a doktori képzés elején a téma javasolt leszűkítéséért, Fleck Zoltánnak és Márton Miklósnak a szemináriumokon jelzett javaslataiért és észrevételeiért, Czabán Samunak és Fábián Áronnak a kutatás egyes részeinek ellenőrzéseiért és a vonatkozó szakirodalom ajánlásáért, továbbá a Büntetőjogi Tanszéken és az Egyetemen túl a Bibó István Szakkollégiumnak a könyvtárban elérhető irodalom felhasználásához, a Fővárosi Törvényszéknek az ügyiratokba való részletes betekintés lehetőségéért, továbbá az Innovációs és Technológiai Minisztérium és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatta Mesterséges Intelligencia Nemzeti Laboratóriumnak és a Joghallgatók Önképző Szervezetének a kutatáshoz kapcsolódó ösztöndíjakért. Végül köszönettel tartozom a Kemenes és Társa Ügyvédi Iroda, és korábbi principálisom, jelenlegi irodavezetőm és szintén szakmai mentorom, Kemenes Csaba részére, aki példátlan rugalmassággal támogatta tudományos munkámat ügyvédi képzésem teljes ideje alatt, valamint szakvizsgámat követően alkalmazott ügyvédi munkaköröm mellett is.

III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, azok hasznosítása illetve a hasznosítás lehetőségei

Elsőként a tudati oldalon lejátszódó folyamatok jog- és ténykérdési elhatárolását elemeztem, mely kérdést a felülvizsgálat engedélyezhetősége révén a Kúria széleskörűen vizsgálta. Összegzésként megállapítható, hogy az elkövetők tudattartalma a hazai bírói gyakorlat szerint

a tényekből megállapítható ténykérdés, amelyből jogi következtetés vonható le az elkövető bűnösségére (szándékosságára, gondatlanságára, illetve szükség szerint a motívumra és a célzatra) vonatkozóan – ehhez azonban szükséges, hogy az első- és másodfokú ítéletekben is világosan elhatárolódjanak a tényállási elemek és az ebből levont következtetések, így egyetértek azon álláspontttal, amely kerüli a jogi fogalmak beemelését a történeti tényállás körébe. Ezen fejezet hasznosítási lehetősége egyértelműen a gyakorló jogászok körében lehet, figyelemmel pl. arra, hogy egy esetleges felülvizsgálati indítvány megszerkesztésekor figyelembe vehetők ezen megállapítások.

Következőként a szándékosság – gondatlanság fogalompár helyét vizsgálva a szándék kettős (a tényállás alanyi elemei és a bűnösségi) elhelyezkedését, valamint az ebből fakadó problémákat vizsgáltam. Azonban ahhoz, hogy a kutatás során ne valamennyi fejezet vezessen vissza ezen problémához, az absztrakt tényállás számos tudományos fogalma közül irányadónak az „ELTE iskola" által javasoltat vettem alapul, amely szerint a törvényi tényállás elemei tárgyi oldalon az elkövetési tárgy (passzív alany), az elkövetési magatartás, az eredmény, az okozati összefügés, a szituációs elemek, az objektív büntethetőségi feltétel és a tettességhez szükséges ismérvek, míg alanyi oldalon a társadalomra veszélyesség tudata vagy annak elvárhatósága, a szándékosság, a gondatlanság, a motívum és a célzat[19]. A fejezet jelentősége a későbbi fogalomhasználat megalapozása mellett az is, hogy ezáltal szándékozom rögzíteni az „ELTE-iskola" fogalmi kereteit, kiemelve jelen dolgozat tudományos műhelyét is.

A szándékosság – gondatlanság elhatárolása során a recens bírói gyakorlatból mutattam be eklatáns példákat, rámutatva az elhatárolási kérdések gyakorlati nehézségeire; ennek legszemléletesebb példái a sérült személy vízbe dobása és ennek eltérő következtetése. Ennek kapcsán ismertettem részletesen a "Radovic Dusán- ügy" néven ismertté vált esetet, amelyen keresztül részletesen megvizsgálható volt valamennyi, a szándékosság és gondatlanság elhatárolása körében releváns szempont, köszönhetően a kiterjedt szakértői bizonyításnak is. Ezen ügyben merült fel továbbá (szakértőhöz intézett kérdésként) a szándék kialakulásának kérdésköre, mely az első vizsgálati problémafelvetés volt.

Dolgozatom egyik legjelentősebb fejezetének a mens rea foglamát elemző pontot tekintettem, figyelemmel ezen megállapítások kiterjedtebb felhasználási lehetőségére is. Általánosságban fogalmazva, a mens rea jelentéstartalma álláspontom szerint legközelebb a tényállás alanyi oldalának feleltethető meg az általánosan elfogadott rendszerben. A mens rea fogalmát a

[19] Gellér-Ambrus, 2019, 203. o.

bűnösséggel azonosító kijelentésekkel kapcsolatosan osztom Nagy Ferenc azon álláspontját, miszerint az angolszász felfogás nem a bűnösségként, hanem a helyett tekint a bűnös tudatra.[20] Hasonlóan, ha pl. az életkort a bűnösség részének tekintjük[21], a mens rea szűkebb fogalom a bűnösségnél. Szintén kiemelendő, hogy az angol jog az actus reus és mens rea fogalmán túl megköveteli a felróhatóság („culpability") elemét is.[22] Ennek a szakirodalma azonban messze elmarad a mens rea-étól. Safferling mutat rá, hogy jellemzően a büntethetőségi akadályok körében merül fel (pl. a kóros elmeállapot/„insanity") kapcsán – ezzel szemben Safferling az angolszász jogrendet a némettel szembeállítva a bűncselekmény fogalmi elemeként hivatkozik a felróhatóságra a kontinentális rendszereken belül.[23] Hasonlóan, elemezve a bűnösséget kizáró okokat, összehasonlítva egyes angolszász esetekkel már árnyaltabb a kép. A jogos védelem („self defence") kapcsán Simons mutat rá, hogy ez jellemzően a justification ill. az excuse kategóriájába tartozik[24] - a kettő közötti különbség a szakirodalom szerint sem teljesen egyértelmű.[25] Ugyanakkor Safferling tanulmányában az önhibán kívüli ittasság („involuntary intoxication") eredményekénti felmentő ítéletet már a mens rea hiányának esetkörében tárgyalja.[26]

A fentiekre tekintettel álláspontom szerint a mens rea egyértelműen megfeleltethető a szándékosság – gondatlanság fogalompárnak a hazai dogmatika keretein belül maradva a jelen kutatás során. Noha egyes elemei megfeleltethetőnek is tűnnek a bűnösséggel mint az elkövető és a magatartása eredménye közötti pszichés viszonnyal[27] (pl. az önhibán kívüli ittasság elemzése kapcsán), a különbségek túlmutatnak a hasonlóságokon, így a mens rea fogalmát jelen kutatás szempontjából nem feleltetem meg a bűnösségnek, csak a szándékosság – gondatlanság fogalompárának. Ezen összehasonlítás szempontjából viszont a fogalompár négy alkategóriáját egyértelműen a mens rea részeként vettem figyelembe a külföldi források feldolgozásakor.

Első kérdésként a szándék kialakulásával kapcsolatos munkákat tekintettem át, ideértve kortárs filozófiai és neurobiológiai vizsgálatok ismertetését is. Utóbbiak ugyan leszögezik, hogy nincs

[20] Nagy Ferenc, 1996, 191. o.
[21] Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Része, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 163. o.
[22] Safferling, Christoph: Insanity and Intoxication, in: The Oxford Handbook of Criminal Law (szerk: Dubber, Markus & Hörnle, Tatjana), Oxford University Press, Oxford, 2014., pp. 654-678. 655. o.
[23] ibid., 656. o.
[24] Kenneth W., Simons: Self-Defense, Mens Rea, and Bernhard Goetz, 89 Columbia LR, 1989, 1179-1200. o., 1182. o.
[25] Neuman, Ulfrid: Necessity/Duress (in: The Oxford Handbook of Criminal Law (szerk: Dubber, Markus & Hörnle, Tatjana), Oxford University Press, Oxford, 2014 584 - 606. o., 586. o.
[26] Safferling, 2014, 670. o.
[27] Nagy Ferenc 2010, 174. o.

egy adott gén, amely felelne a bűnös hajlam kialakulásáért, ugyanakkor kiemelendő Nagy Marianna azon megállapítása, miszerint „a szándék tudatos megjelenése a cselekvés kiválasztása után jelenik meg, vagyis a szándék élménye független a cselekvés kiválasztásától!” [28] Ennek kapcsán maga Nagy is felveti, hogy „[l]ehet-e a kognitív idegtudományi eredmények következménye az, hogy ki kell dobni a teljes felelősségi dogmatikát?”[29] A válasz álláspontom szerint (is): nem. A büntetőjog szempontjából a felelősség megállapítása során nem a neurobiológiai értelemben vett determinizmus kérdése, hanem az, hogy adott morális értékelést igénylő helyzetben volt-e választási lehetősége az elkövetőnek.[30] Ezen vizsgálati módszer a (legalább a választás tekintetében) szabad döntésen mint fikción nyugszik, ezen fikció azonban a büntetőjog legalitásának egyik alapja. Mindezzel együtt felmerül ezen rendszer átértékelési szükségessége, amely tekintetében nyitottnak kell lennie a büntetőjog tudományának és gyakorlatának. Definitív választ a természettudományok egyelőre nem adnak, így e tekintebten megfelelő összefoglalónak tartom Fukuyama frappáns válaszát, amikor hasonló problémával találta szemben magát: „akár létezik az igazán szabad akarat, akár nem, lényegében mindenki úgy tesz, mintha létezne, s annak az alapján értékeli a többieket, hogy képesek-e az általuk valódinak hitt morális döntésekre.”[31]

Ugyan döntéseiben az ember szabadnak tekintendő a büntetőjog szempontrendszere szerint, de felmerül a kérdés, ha ezen szabadságával az egyre komplexebbé váló szabályrendszerek miatt nem megfelelően tud élni. A laikusok számára is közismert alapelv, hogy a jog nem tudása nem mentesít, viszont már a római jog óta ismertek egyes esetek, amelyek ezt áttörik. A kutatás ezen fejezetében a keretdiszpozíciós tényállások összetettségének problematikáját elemeztem, kitérve az elv mellett és ellen szóló érvekre, valamint a hazai bírói gyakorlat megközelítésére is az erre hivatkozó elkövetők esetén. Ez is visszamutat a szándék kettős helyének problematikájához, viszont e tekintetben a gyakorlat is egyértelmű – rendszerint azt a társadalomra veszélyességben való tévedés egy esetének értékeli. Ez viszont igényli a Btk. 20. § (2) bekezdése szerinti „alapos ok” fogalmának elemzését is. Ennek megfelelő példája az állatvédelmi szabályokat ismerő illetve nem ismerő vádlottak védekezése a természetkárosítás tárgyú ügyekben, mely kapcsán a gyanútlan laikus esetén felmentő ítéletet, míg a vadászati engedéllyel rendelkező vádlott esetén felelősségének megállapítását eredményezte. Viszont

[28] ibid. 1058
[29] Nagy Marianna: A jogi felelősség kihívásai a 21. században, Magyar Tudomány 180, 2019, 7, 1054–1063, 1058. o.
[30] A gondatlan bűnelkövetés esetén ideértve a könnyelmű bizakodást és a megfelelő körültekintés elmulasztását is.
[31] Fukuyama, Francis: A történelem vége és az utolsó ember, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014., 266. o.

amint arra kapcsolódó más ügyekben is rámutattam, ezen mérce sem egyértelmű, így célszerű lehet ezen „alapos ok” határozottabb rögzítése a bírói gyakorlatban is.

Végül harmadik kitekintésként a jogszabályok fejlődése mellett a technikai fejlődés hatásait elemeztem, vizsgálva a mesterséges intelligencia „cselekményeiért” fennálló felelősség kérdéseit. A mesterséges intelligencia fogalmának vizsgálatán túl (mely kapcsán a későbbi vizsgálathoz nem egy meghatározott fogalmat választottam, hanem a releváns különös részi tényállásokhoz kapcsolódó MI alapú szoftvereket vettem alapul) elemeztem az MI és az MI mögötti természetes személyek büntetőjogi felelősségét – előbbi a redukált cselekményfogalom és a büntetéstani miatt is elvethető, utóbbi kapcsán pedig felmerülhet a felelősség objektivizálódása és a felróható előmagatartás alkalmazhatósága merül fel. A különös részi tényállások esetén az önvezető autók cselekményeiért fennálló felelősséget elmezve kitartok azon álláspontom mellett, hogy a közjogi szabályok megfelelő módosítása esetén a Btk. közlekedési bűncselekményeket szabályozó fejezete módosítást nem igényel. Ugyanakkor ezen normakitöltő szabályok megalkotásakor különös gondossággal szükséges eljárni, mely során figyelembe veendők az ismertetett angol- és francia megoldási lehetőségek is.

A dolgozat mesterséges intelligenciával foglalkozó fejezete kifejezetten jelentős lehet, tekintettel arra, hogy a hazai jogalkotásban is csak a közelmúltban kezdett megjelenni a mesterséges intelligencia kérdésköre, így talán ambiciózus vállalás, de a jelen munkában felvetett felelősségi kérdésekre és nemzetközi példák iránymutatásul szolgálhatnak egyes jogalkotási megoldások során.

IV. A munka témaköréből készült publikációk jegyzéke

1. Hodula Máté: A társadalomra veszélyesség tudata és az "ignorantia iuris non excusat" elve, Jogi Tanulmányok (1417-2488 2064-9851): 8 1 pp 115-128 (2024), DOI: https://doi.org/10.56966/2024.9.Hodula
2. Hodula Máté: Az absztrakt tényállás alanyi oldalának interdiszciplináris vizsgálata : A bűnösség és a szabad akarat modern kérdései, Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország 2022.06.10. - 2022.06.10. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, (2022) Jogi tanulmányok 2022: Jogtudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak Konferenciáján.
3. Hodula Máté: Criminal liability of the self driving vehicles In: Andrea Szakács ; Tibor Hlinka ; Magdaléna Mydliárová ; Sylvia Senková ; Michaela Durec

Kahounová (szerk.) , Konferencia helye, ideje: Online konferencia, Nemzetközi 2021.04.22. - 2021.04.23., : pp 8-14 (2021)

4. Hodula Máté: Adalékok a büntetőjog és a digitalizáció kapcsolatához, Magyar Jog (0025-0147): 2022 6 pp 351-359 (2022)
5. Hodula Máté: Az autonóm járművek hatása a közlekedési büntetőjog fejlődésére, MTA Law Working Papers (2064-4515): 2021 7 pp 1-32 (2021)
6. Hodula Máté: Az önvezető járművek és a büntetőjogi felelősség, Jogelméleti Szemle (1588-080X): 19 3 pp 68-78 (2018)